MARIA DUDZIKOWA
Wychowanie w toku procesu lekcyjnego.
Warszawa 1978. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, ss. 291.

Idea wychowania w toku procesu dydaktycznego nie jest ideą nową. Już w pracach A. Komeńskiego, a potem innych wybitnych dydaktyków przeszłości znalazła swój wyraz. W różny jednak sposób była konkretyzowana, a nawet inaczej pojmowana. Praca M. Dudzikowej jest kolejną próbą takiej konkretyzacji, mieszczącą się — najogólniej rzecz biorąc — w systemie teoretycznym H. Muszyńskiego.

Autorka przyjmuje pogląd, iż w nauczycielach trzeba widzieć przede wszystkim wychowawców, realizujących cele wychowania socjalistycznego. Zdaje sobie sprawę z wielorakich uwarunkowań i trudności wykonania tego zadania. Toteż wnikliwie przedstawia, w szerokich kontekstach teoretycznych i empirycznych, samo zadanie, jak też drogi doń wiodące. Powiedzmy od razu, badania M. Dudzikowej mają ogólny charakter, wymagają też niewątpliwie weryfikacji bardziej szczegółowej, podjętej na materiale poszczególnych przedmiotów nauczania. Jest to idealizacja zapewne zamierzona i mieszcząca się w tym trendzie współczesnej myśli pedagogicznej, która zbyt mało wagi i uwagi przywiązuje do badań z zakresu dydaktyk szczegółowych.

Pracę M. Dudzikowej otwiera obszerny rozdział prezentujący w ujęciu historycznym zagadnienie wychowania w toku nauczania w świetle teorii dydaktycznych. Jest to przegląd kompetentny i krytyczny zarazem, systematyzujący przede wszystkim współczesne ujęcia tego problemu. Można wyrazić żal, iż autorka jedynie pobieżnie sięgnęła w dalszą przeszłość, między innymi nawiązując do J. P. Herbarta, pomijając wiele ciekawych rozwiązań dydaktyków przeszłości z A. Komeńskim i K. Uszyńskim na czele. Nie rozwinęła też poglądów współczesnych dydaktyków radzieckich w tej sprawie.

Wnikliwe teoretyczne badania autorki prowadzą do sformułowania istoty nauczania wychowującego, które polegać ma na, „organizowaniu przez nauczyciela *takich sytuacji dydaktyczno-wychowawczych*, w których uczniowie w toku zdobywania wiedzy

pełnić będą w sposób konstruktywny *określone role społeczne*, zbliżone swym zasięgiem do ról oczekujących ich w życiu" (s. 42).

Uczenie się ról społecznych przez młodzież jest jednocześnie procesem wrastania jej w życie społeczne. Temu ważnemu i słabo dotąd poznanemu zagadnieniu poświęca M. Dudzikowa kolejny rozdział, którego niewątpliwą zaletą jest szerokość spojrzenia, dążność do ujmowania badanego zjawiska z trzech uzupełniających się punktów widzenia: genetycznego, systemowego i funkcjonalnego. Wykracza tu autorka, zresztą jak w całej pracy, poza jedną dyscyplinę naukową i przedstawia badany problem z punktu widzenia nauk pedagogicznych, socjologii, psychologii i teorii kultury. Wśród różnych sposobów wprowadzania młodzieży w role społeczne M. Dudzikowa wyróżnia wprowadzanie w te role poprzez treści tekstów literackich. Uzasadnia między innymi „konieczność *uczynienia z bohatera literackiego modela odpowiednio silnie oddziałującego na zachowania wychowanków uczących się ról społecznych, a tym samym — konieczność wyzwalania u wychowanków gotowości do przejmowania właściwości modela*" (s. 77). Wiadomo jednak, iż młodzież nie zawsze pragnie naśladować bohatera literackiego godnego naśladowania. Jak w takiej sytuacji dydaktycznej postępować? Można zgłosić w tej sprawie także inne pytania, na które w zbyt zwięzłym w tym miejscu tekście M. Dudzikowej nie znajdujemy odpowiedzi. Autorka uznaje, zresztą słusznie, że nie ma jednego najlepszego sposobu wychowania, jest ich natomiast cały system, wymagający konsekwentnego i twórczego stosowania.

Do najciekawszych rozdziałów omawianej pracy należy niewątpliwie rozdział poświęcony programowaniu aktywności uczniów. Znajdujemy w nim zwięzły zarys organizacji procesu wychowawczego w toku nauczania, analizę struktury nauczania uspołeczniającego, zwięzłe omówienie podstawowych ról społecznych, w jakich mogą wystąpić uczniowie, przedstawienie procedury tworzenia wychowawczych ciągów sytuacyjnych w świetle wybranych celów wychowania oraz dydaktyczno-wychowawcze plany pracy, podające — niestety zbyt szczupło — przykłady konkretnych planów działań dydaktycznych.

Omówieniu form i metod realizacji procesu wychowania w toku nauczania, organizacji wywoływania i utrwalania przeżyć wychowanków, oraz analizie zachowań dydaktycznych uczniów w roli członków zespołu, poszukiwawczy, odkrywców i użytkowników wiedzy, fachowców i specjalistów przedmiotowych poświęcone są następne rozdziały pracy, a kończy ją omówienie efektyw-

ności pracy wychowawczej nauczyciela.

Sumując należy stwierdzić, iż recenzowana książka należy niewątpliwie do rzędu tych, które nie tylko przeczytać należy, lecz także gruntownie przestudiować. Autorka demonstruje dobre przygotowanie merytoryczne do podjęcia tego typu badań, jak też pełną znajomość metodologii badań pedagogicznych. Konsekwentnie też rozpatruje badane zjawiska w szerokich kontekstach teoretycznych i empirycznych, umiejętnie wplatając w nie cenne badania własne, znowu jednak — należy żałować — przedstawione w zbyt wielkim skrócie, być może niezależnie od intencji autorki, a na życzenie wydawnictwa.

Praca, przejrzysta i odkrywcza zarazem, dobrze będzie służyć zarówno nauczycielom praktykom, jak też badaczom podejmującym w przyszłości trudny problem wychowania w toku procesu lekcyjnego.

JÓZEFA BRYG